

PONEŠTO DRUGAČIJA POVIJEST HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Stjepan Krasić: *Počelo je u Rimu. Katolička obnova
i normiranje hrvatskoga jezika u XVII. stoljeću.*

Matica hrvatska — ogranak Dubrovnik,
Dubrovnik, 2009., 575 str.

Godine je 2009. Stjepan Krasić objavio knjigu *Počelo je u Rimu*, za koju možemo reći da je jedna od najsvestranijih, najtemeljitijih i najkvalitetnijih informacija o vanjskoj povijesti hrvatskoga jezika. Kažemo *vanjskoj* jer o unutarnjoj, iz razumljivih razloga, nema podataka. Svoje cjelovite unutarnje povijesti hrvatski jezik nema ni danas. Da ju ima, mnogi bi nesporazumi do kojih je došlo u povijesti hrvatskoga jezika u devetnaestome i dvadesetome stoljeću nestali. Kad kažemo *nesporazumi*, onda pritom mislimo u prvome redu na nesporazume u normiranju i kodificiranju hrvatskoga književnog jezika. Ta bi unutarnja povijest hrvatskoga jezika sigurno potvrdila i temeljne teze ove knjige. Autor, objektivan kakav jest, na nekoliko mjesta kaže da o područjima o kojima je riječ očekujemo nova i dodatna istraživanja. I ovdje bismo mogli tako reći. No samo istraživanja, ne i nova, jer starih nema.

Knjiga je inače pisana uzornim jezikom, razumljivim širemu sloju čitatelja. Zato će ju bez poteškoća čitati i jezikoslovci, posebno standardolozi i dijalektolozi, i književni povjesničari, i povjesničari, i filozofi, i teolozi i mnogi drugi. Posebno će dobro doći jezikoslovcima i književnim povjesničarima.

Sedamnaesto je stoljeće, po riječima autora, u hrvatskoj kulturnoj povijesti, posebno kad je riječ o jeziku, bilo dinamičnije i kreativnije od svakoga razdoblja prije njega. Ono je od renesanse naslijedilo pojačano zanimanje za jezik. Posebna mu je bila zadaća da učini sve kako bi odgovarajuće narječje usmjerilo k jedinstvenomu književnom jeziku. Hrvatski je jezik prvi put postao predmetom sustavna istraživanja. Tada se prvi put počelo prilaziti normiranju i kodificiranju onoga što će se poslije nazvati hr-

vatskim književnim jezikom ili hrvatskim standardnim jezikom. Sve se to dogodilo, kaže autor, zahvaljujući Katoličkoj crkvi i njezinim papama, posebno Sikstu V.

Katolička je crkva odlučila biti djelatna na svim kontinentima. Da bi to postigla, osnovala je posebnu kongregaciju (autor ju naziva i »ministarstvom«) zvanu Zbor za širenje vjere. Bilo je to 1622. godine. Ta se kongregacija brinula posebno za jezike u hrvatskim krajevima, koji su, kaže autor, bili na udaru dvaju suprotnih smjerova. S jugoistoka je dolazila opasnost od Turaka, a sa sjevera opasnost od protestanata. Prva je opasnost bila vojno-politička, a druga vjerska. Glavno su protestantsko oružje bile knjige. U svega četiri godine u Njemačkoj je tiskano 25 različitih djela na hrvatskome jeziku s više od 30.000 primjeraka. Ta su djela tiskana na sva tri pisma — na latinici, na ćirilici i na glagoljici. Sva su se ta pisma upotrebljavala u hrvatskim krajevima. Katolička je crkva, kaže autor, bila jedina kohezijska snaga koja je objedinjavala razbijene dijelove domovine Hrvata. Zahvaljujući tomu do daljnjega razbijanja nije došlo. Vjerski je sukob zamijenio kulturni preporod.

To je negativno utjecalo posebno na književno stvaralaštvo u Dalmaciji. Zbog neprestanih ratova i odvojenosti od zaleđa dolazi do navikavanja na tuđe oblike života. Dalmatinski se gradovi, kaže autor, postupno pretvaraju u maloprovincijska gnijezda. Za razliku od njih književni je rad u tome razdoblju (riječ je o 17. stoljeću) u Dubrovniku bio u punu zamahu. No u Splitu je, Hvaru, Zadru i drugdje književno stvaralaštvo prepušteno svećenicima pojedincima, kojima to nije bilo prvotno zanimanje.

Program je katoličke obnove, uz vjersko, obuhvaćao i područje društvenoga i kulturnoga života. Došlo je do žive izdavačke djelatnosti. Izrađivane su gramatike, rječnici, pravopisi i drugo. Razjedinjena Hrvatska nije mogla raditi na stvaranju jedinstvenoga književnog jezika, njegova normiranja i kodificiranja. Sretna je okolnost, kaže autor, što je Rim još od 15. stoljeća bio najveće utočište hrvatskih učenih ljudi iz svih krajeva podijeljene domovine, pa time i mjesto na kojemu se razmišljalo o važnijim vjerskim, društvenim, političkim i kulturnim pitanjima. Prioritet je hrvatskih intelektualaca bio stvaranje jedinstvenoga jezika. To je bio i prioritet Katoličke crkve. Posebno su za to zaslužni tajnik Zbora za širenje vjere Francesci Ingoli i njegov povjerenik u Dalmaciji zadarski nadbiskup Ottaviano Garzadori. Za razdoblje katoličke obnove Tridenskoga sabora (1545.—63.) može se reći da su se u njemu podudarali interesi Katoličke crkve i interesi hrvatskoga naroda. Mnogo je učinjeno na duhovnome i kulturnome preporodu hrvatskih krajeva. Razvijena je i snažna djelatnost na odgojno-obrazovnome i kulturno-znanstvenome području. Bio je va-

žan i svećenički pomladak. Osnivani su »ilirski« zavodi u Loretu, Rimu, u mjestu San Giovanni Rotonda na Garganskom poluotoku i drugdje. Takvi su zavodi nicali i u domovini, npr. u Splitu i Zadru. Očekivalo se da Katolička crkva učini ono što su učinili protestanti. Zato je razvijena izdavačka djelatnost. Izdano je mnoštvo misala, brevijara, katekizama, rituala i školskih priručnika. U tome su se posebno isticali bosanski franjevci, isusovci i dominikanci. Zaključak: književna je proizvodnja sve do 19. stoljeća nosila obilježja katoličke obnove. Velika je briga posvećena ujedinjavanju jezika i rada na nacionalnome jedinstvu.

I protestanti su i katolici bili svjesni toga što treba učiniti da bi knjiga postigla željenu svrhu. Trebalo je srediti u prvome redu pitanje jezika, odnosno narječja koje bi bilo zajedničko svima hrvatskim katolicima. Protestanti su širili luteranski pogled na svijet i među katolicima i među pravoslavicima, pa čak i među Turcima. Čakavsko narječje, koje su oni izabrali da bude »sadanji obćeni i razumni hrvatski jezik«, nije imalo izgleda da postane zajednički književni jezik. Protestanti su postupno gubili bitku najprije na jezičnome, a onda i na vjerskome polju. Katolički su pisci sve više prihvaćali štokavsko narječje kao zajednički književni jezik. Među njima je glavni bio Bartol Kašić.

Najveći su doprinosi štokavskom kao književnomu jeziku dali, kaže autor, bosanski franjevci. Njihova je Provincija Bosna Srebrna obuhvaćala i hrvatska i ugarska područja pod turskom vlašću. Bosanski su franjevci učinili mnogo na izdavanju popularnih knjiga i na prevođenju s latinskoga i talijanskoga jezika. No to ne umanjuje, kaže autor, zasluge protestanata u doprinosu razvoju hrvatskoga jezika. Njihova je djelatnost poticala katolike da i oni učine više. Katolici su hrvatski jezik nazivali pokrajinskim imenima, a protestanti samo hrvatskim narodnim imenom. Na vjerskome im je polju učinak bio skromniji. Katolička je crkva kao nadnacionalna ustanova prednost davala općemu nad pojedinačnim. U tome je smislu nastojala da nadvlada pokrajinske granice. Zato se odlučila za štokavsko narječje kao najraširenije.

U postizanju jedinstva književnoga jezika važnu je ulogu imalo pismo. Tomu nije pogodovala glagoljica. Zato su glagoljaši sve više prelazili na latinicu i ćirilicu. Glagoljica je ograničena na čakavsko područje.

U 17. je stoljeću u normiranju jezika europskih naroda veliku ulogu imala Biblija. No u prevođenju na hrvatski jezik nije imala sreće. Bartol Kašić i skupina prevoditelja iz Dubrovnika ponudili su prvi cjelovit prijevod. On nije objavljen. Krivnja za to nije na Kašiću, nego na skupini ljudi kojima prijevod nije dobro došao. Danas se zna da su protiv objavljiva-

nja bila dva biskupa — zagrebački Franjo Ergelski i senjski Ivan Krstitelj Agatić. Njima naime nije odgovarao jezik Kašićeva prijevoda, jer su držali da bi time dubrovački, odnosno bosanskohercegovački govor, bio na štetu ostalih narječja.

Ulogu su u normiranju hrvatskoga jezika preuzela druga djela. Tako, primjerice, Bandulovićeve *Pištule i evangelija*, Divkovićeve štokavsko-jekavske *Besjede*, Kašićev *Ritual rimski* i dr. Stoga, kaže autor, nije pretjerano reći da su Kašić, Divković i Bandulović, dva stoljeća prije Ljudevita Gaja, riješili pitanje hrvatskoga književnog jezika.

Katolička crkva, koja je po svojoj naravi univerzalna, s hrvatskim je jezikom imala mnogo dalekosežnije planove. Nakon što je naime protestantskom revolucijom mnogo izgubila od svoje univerzalnosti u srednjoj i zapadnoj Europi, njezin se pogled nužno počeo usmjeravati prema istoku. Nije naime mogla ne voditi računa o tome da postoje brojni slavenski narodi koji su zauzimali cijelu istočnu polovicu europskoga kontinenta, od kojih su samo neki s njom bili u jedinstvu. I dok su protestanti u Njemačkoj prevođenjem i izdavanjem svojih knjiga za svoj pokret pokušavali pridobiti najprije Slovence i Hrvate, a preko njih i ostale Slavene, do tle su pape — vođeni duhom uspješno završenoga Tridentskog sabora — pripremali mnogo širi plan sa Slavenima. Htjeli su ih, prije svega, ujediniti politički i kulturno kako bi se što uspješnije oduprli turskoj najezdi, a onda s njima postaviti crkveno jedinstvo koje je protestantizam doveo u pitanje. U tome su dvama katoličkim narodima, Poljacima i Hrvatima, namijenili važnu posredničku ulogu: prvima su, zbog njihove vojne snage, namijenili ulogu oslobađanja drugih slavenskih naroda, a drugima, Hrvatima, zbog njihove etničke i jezične bliskosti s ostalim južnoslavenskim narodima, kulturnu i vjersku ulogu. Za te je ciljeve bilo iznimno važno pridobiti također druge Slavene, u prvome redu Ruse kao najbrojniji slavenski narod. U tu svrhu pape su slali nekoliko poslanstava u Moskvu, ali Rusi, iz jednoga ili drugoga razloga, nisu htjeli ni čuti ni o zajedničkom protuturskom savezu, ni o jedinstvu s Katoličkom crkvom.

No to pape nije obeshrabrilo. Za razliku od Rusa pozitivni su znakovi u smislu crkvenoga jedinstva počeli dolaziti iz Ukrajine i Srbije. Jedan je dio Ukrajinaca 1595. u Brestu prihvatio sjedinjenje s Katoličkom crkvom, a godinu dana kasnije srpski je patrijarh Jovan poslao u Rim izaslanstvo papi Klementu VIII. s porukom: »Mi smo Vašoj Svetosti podložni i Materi Crkvi.«

Pape su nakon tih iskustava primijenili drugu strategiju. Smatrali su da se isti ciljevi mogu postići odgojem svećenika koji će raditi na oživlja-

vanju svijesti o potrebi svestrane obnove društva, u što je spadalo i izdavanje knjiga kojih je nedostajalo u cijelome pravoslavnom svijetu. Pothvat je izgledao to lakši što je barem od 14. stoljeća gotovo u cijeloj Europi vladalo uvjerenje da svi Slaveni govore istim jezikom i da se on od naroda do naroda razlikuje samo dijalektalno. Ako tako stoje stvari — zaključivali su pape — dovoljno je izabrati najopćenitiji i najrazvijeniji »dijalekt« da bi se na njemu za sve slavenske narode tiskale crkvene knjige. Svaka naime knjiga, osobito liturgijska, po svojoj naravi teži da se proširi na što veće govorno područje, a time i da pridonese crkvenome jedinstvu. Isto tako, tiskanjem knjiga na hrvatskome narodnom jeziku, pape su namjeravali stvoriti vrstu jezika koji bi bio ne samo razumljiv drugim Slavenima, nego i da bude most između katoličkoga i pravoslavnoga svijeta. Time bi im se pomoglo ne samo da dođu do tako potrebnih knjiga, nego i pridobila za crkveno jedinstvo i zajedničku borbu protiv Turaka.

Značajnu je ulogu u tomu odigrao papa Klement VIII. (1592.—1605.), koji je kao papinski nuncij u Poljskoj dobro upoznao političke i kulturne prilike u slavenskim zemljama, pa im je svim raspoloživim sredstvima nastojao pomoći. Jedan od načina te pomoći bio je u činjenici da bi se neki slavenski jezik mogao uvrstiti u program crkvenih, posebice isusovačkih škola. Isusovci su naime u to vrijeme imali gusto isprepletenu mrežu svojih odgojno-obrazovanih zavoda, učilišta i sveučilišta po cijeloj Europi koji su posvuda unosili nov životni zamah ne samo na vjerskome nego i na kulturnome području. Zbog toga je papa savjetovao vrhovnomu poglavaru Isusovačkoga reda Claudiju Acquavivi da se među članovima svojega reda raspita o tome koji bi slavenski jezik došao u obzir da se uči na njihovu sveučilištu Collegium Romanum. Acquaviva je 1599. s tim pitanjem poslao dopis rektorima svojih kolegija širom Europe. Sačuvana su nam dva prilično opširna odgovora što su mu ih poslali rektori dvaju različitih kolegija. Prvi je bio odgovor slovačkoga isusovca Teofila Kristeka, rektora jednoga kolegija u Mađarskoj, koji je bio vrstan poliglot. On je — kako je sam napisao — osim svojega materinskog jezika, znao također mađarski, češki, ukrajinski, ruski, srpski, bugarski, slovenski i hrvatski. Njegov je odgovor glasio: slavenski narodi govore vlastitim jezicima, a jezik koji bi trebalo predavati u »ilirskim« zavodima trebao bi biti hrvatski (*lingua croatica*). Za izbor hrvatskoga Kristek je dao četiri važna razloga: a) Taj se jezik mnogo govori u svim krajevima pod Turcima, a govore ga ne samo obični ljudi, nego također učeni ljudi, političari i diplomati. b) On je »majka i korijen« ostalih slavenskih jezika. c) Njegov je izgovor »najljepši i najsladši«, bez hijata i tvrdih suglasnika. d) On je najbliži svojem staroslavenskomu uzoru i ima najbogatiju kulturnu prošlost.

Sličan odgovor dao je učeni Španjolac Alfonso Carrillo, rektor jednoga zavoda u Slovačkoj i nekadašnji profesor teologije u Parizu i Beču, veliki prijatelj šibenskoga svećenika Fausta Vrančića, autora prvoga hrvatskog rječnika. U svome odgovoru Acquavivi on je — između ostaloga — napisao: »Posavjetovao sam se s mnogim stručnjacima i vidim da je hrvatski jezik prikladniji od drugih narječja da se pomogne narodima Istoka.« Na temelju rezultata te ankete Acquaviva je na Rimskom kolegiju osnovao katedra za »ilirski« jezik. Tako je sredinom prosinca 1599. počela s radom Akademija »ilirskoga« jezika (*Academia linguae Illyricae*), čime su bili položeni temelji znanstvenoga pristupa hrvatskomu jeziku.

Osnivanje Akademije imalo je, po zamisli pape Klementa VIII. i Claudija Acquavive, veliku važnost. Imala je zadaću pripremiti misionare za djelovanje u južnoslavenskim zemljama, prije svega pod turskom okupacijom, gdje je vladala velika nestašica svećenika i gdje su teški tuđinski jaram i siromaštvo još više otežavali stanje. Svi su oni morali znati jezik tih krajeva. Među njima je bilo raznih narodnosti, osobito Talijana.

Za njih je mladi B. Kašić sastavio *Institutionum linguae Ilyricae libri duo* (Rim, 1604.), prvu hrvatsku gramatiku. Radilo se — kako naglašava autor knjige — o »misionarskoj gramatici« pisanoj na latinskome kako bi mogla poslužiti kao priručnik svim studentima spomenute akademije. On se u svojoj gramatici predstavio kao prvi kodifikator jedne književnojezične uporabe na širokome hrvatskome govornom prostoru, i to na granici ikavske štokavštine, u njegovo vrijeme tipično hrvatskoga jezika, koji i danas postoji, makar pod okriljem (i)jekavštine. On funkcionira kao živi supstrat prije svega govorne, a potom i književne štokavštine hrvatske redakcije koju danas zovemo hrvatskim književnim jezikom ili jednostavno hrvatskim jezikom.

Pojava Kašićeve gramatike — ističe Krasić — bila je od najveće važnosti za hrvatsku kulturnu povijest. Ona je bila ne samo početak njegova sustavnog i znanstvenog proučavanja i poučavanja, nego i prvi važan korak prema normiranju (standardizaciji) hrvatskoga jezika s usmjerenjem prema štokavskoj kao najširoj dijalektalnoj osnovici, koja je ostala i do danas mjerodavna. To joj je pribavilo dotad rijetko viđen ugled u ostalim slavenskim jezicima.

Nakon toga sve je teklo kao po unaprijed utvrđenome scenariju. Zaredalo je pisanje rječnika, izdavanje crkvenih obrednih knjiga, pastoralnih i katehetskih priručnika, razvijala se opsežna književnost na najraširenijemu narodnom govoru itd.

Autor knjige posebnu pozornost posvećuje ulozi bosanskih franjevaca,

osobito Matije Divkovića i Ivana Bandulavića u formiranju hrvatskoga jezika utemeljenoga na štokavskoj osnovici, što je bio krupan ulog u procesu hrvatske jezične standardizacije i povijesti hrvatskoga jezika.

Ti napori na normiranju »ilirskoga« jezika i njegovo uvođenje u školski program »Rimske akademije« nije bio krajnji cilj kojemu su pape težili, nego samo uvod u njegovo učenje i na drugim učilištima. Tako je papa Gregur XV. 1622. potpisao dekret kojim je naredio vrhovnim poglavarima crkvenih redova, koji imaju samostane na području Mletačke republike, da u njima što prije osnivaju učilišta za »ilirski« i arapski kao misionarske jezike.

No Urban VIII. u tome je smislu učinio još mnogo važniji iskorak. On je, u biti, model Akademije ilirskog jezika s Rimskog kolegija proširio na druga sveučilišta. 16. listopada 1623. donio je dekret kojim je tu obvezu »ilirskoga« u nastavni program proširio na cijelu Europu. Tražio je od vrhovnih poglavara svih crkvenih redova, kongregacija i ustanova koje su se bavile odgojem i pripremom misionara za rad u različitim krajevima svijeta, da svuda, gdje god je to moguće, osnivaju (sve)učilišta i katedre za sljedeće jezike: hebrejski, grčki klasični i moderni, arapski, kaldejski (ili aramejski kojim je govorio Isus) i »ilirski«. Prva četiri jezika — latinski, grčki, hebrejski i kaldejski — bila su potrebna za proučavanje kršćanskih vjerskih i kulturnih korijena, osobito Biblije i teologije, a druga dva — arapski i »ilirski« — predstavljala su hrabar iskorak prema budućnosti. Crkva je, naime, već u to doba bila svjesna potrebe dijaloga s islamskim svijetom i slavenskim pravoslavljem. Zbog islama katolički su stručnjaci trebali poznavati arapski, a zbog velikoga slavenskog svijeta »ilirski«. Tečaj tih jezika morao je trajati najmanje dvije godine, i to ne samo za studente, nego i profesore. Ondje gdje su već postojala takva (sve)učilišta trebalo ih je sačuvati i proširiti. Dekret se morao najozbiljnije uzeti u obzir i izvršiti. Izriječno je navedeno jedanaest najstarijih i najuglednijih europskih sveučilišta na kojima se »ilirski« morao predavati: Bologna, Padova, Beč, Ingolstadt, Köln, Louvainne, Pariz, Toulouse, Valencija, Salamanca i Alcalà de Henares (Madrid). Tim je dekretom papa — kako ističe Krasić — »ilirski« priznao nasljednikom staroslavenskoga kao općega crkvenog jezika slavenskih naroda. Bili su to — kako kaže Krasić — »zvjezdani trenuci« ili prava apoteoza »ilirskoga«, odnosno hrvatskoga jezika, koju nikad prije nije doživio, niti se ona ikada kasnije ponovila.

Pravi razlozi te nevjerojatne afirmacije hrvatskoga jezika nisu nigdje potanko navedeni, a Krasić smatra da ih je moguće iščitati iz konteksta ondašnje papinske politike.

Prije svega, istočnoeuropski narodi, nakon Tridentskog sabora i početka katoličke obnove, nisu mogli ostati izvan vidokruga Katoličke crkve oko obnove kršćanskoga jedinstva s pravoslavnim narodima u duhu poštovanja njihova identiteta, kulture i legitimnih aspiracija, kao što je to bilo u slučaju s Ukrajinskom crkvom. Osim toga glagoljska liturgija i crkvena književnost služile su sve do XVI. stoljeća kao posrednici u prijenosu vjerskih i kulturnih zapadnoeuropskih vrijednosti i dostignuća istočnim Slavenima. Budući da je hrvatska glagoljaška baština bila jedinstvena enklava pučkoga jezika unutar zapadnoga kršćanstva, mogla je odigrati važnu posredničku ulogu u zbližavanju Zapada i istoka, katoličanstva i pravoslavlja, svetojeronimske i ćirilometodske tradicije.

Najkasnije od XIV. stoljeća u Europi je postojalo prilično rašireno uvjerenje da slavenski narodi potječu od Hrvata. Za to imamo više dokaza. Naime među Slavenima, koji sve do IX. stoljeća nisu imali pisma, kolale su razne legende i mitovi o njihovu podrijetlu i povijesti. Jedna od tih legendi govori o hrvatskoj braći Čehu, Lehu i Mehu, koji su, zbog rata u Hrvatskoj, pobjegli na sjever da bi ondje postali praocima slavenskih naroda Čeha, Poljaka i Rusa. Očito, svrha joj je bila protumačiti najstariju povijest slavenskih naroda, osobito njihovo podrijetlo i rasprostranjenost. Ta se legenda kao crvena nit provlači kroz djela različitih europskih i hrvatskih povjesničara, odigravši vrlo važnu ulogu u stvaranju uvjerenja ne samo o zajedničkom podrijetlu nego također o zajedništvu i sudbinskoj povezanosti slavenskih naroda mnogo više nego to danas možemo zamisliti. Tu i ostale legende poslije su bilježili pojedini ljetopisci i povjesničari, pa su tako postajale sastavim dijelom povijesti. To je sve, iako posredno, imalo utjecaja i na shvaćanje jezika. Krasić naglašava da novija povijesna istraživanja upućuju na to da je barem od XV. stoljeća u europskim humanističkim krugovima vladalo mišljenje da je hrvatski jezik najstariji, najrašireniji i najljepši slavenski jezik.

No svi ti izvanredni naponi najodgovornijih članova Katoličke crkve da hrvatski jezik afirmiraju na sveučilištima Zapadne Europe i u krug potencijalnih korisnika tih knjiga uključe pravoslavne Slavene, osobito Ukrajince i Ruse, nisu urodili željenim plodom. Krivnju za to snose inače zaslužni hrvatski urednici crkvenih izdanja, u prvome redu Ivan Tomko Mrnavić i Rafael Levaković. Knjigama koje su oni izdavali trebalo se ostvariti jedinstvo slavenskoga liturgijskog jezika, a time i zbližavanje katolika i pravoslavaca, što je također trebalo umanjiti razlike njihovih pučkih jezika i omogućiti lakše širenje drugih vjerskih tekstova. Dogodilo se upravo suprotno. Suprotno dotadašnjoj praksi i rezultatima ankete koju je bio proveo Acquaviva Ukrajinci su — prikazujući svoj jezik ne samo najrašireni-

jim u slavenskom svijetu, nego i najljepšim i najbližim staroslavenskomu kao svojem izvoru — svoja gledišta nametnuli kao službenu politiku Crkve. Uspjeli su uvjeriti Levakovića i Mrnavića, kojima je nedostajala potrebna filološko-jezikoslovna sprema, da se staroslavenski crkveni jezik, kojim su se služili Hrvati, udaljio od izvorne čistoće. Prihvativši njihovo tumačenje, oni su počeli smatrati ruski izvornim slavenskim jezikom i na njemu objavljivati knjige namijenjene Hrvatima. Tako je došlo do prekida osmostoljetne glagoljske tradicije, čime je ujedno staroslavenskomu hrvatske redakcije zadan težak udarac.

Rezultat je toga rusizacija ili, kaže autor, »istočnoslavenizacija« hrvatskih crkvenih knjiga. Tom se rusizacijom slavensko bogoslužje u Hrvata otuđilo od naroda. Nasreću, kaže autor, to je došlo odveć kasno, pa nije uzrokovalo veću štetu. Hrvatska je glagoljska književnost još u 15. i 16. stoljeću ispunila svoju nacionalnu misiju i stvorila osnove na kojima se kasnije razvijala narodna književnost i na glagoljici i na latinici i na ćirilici.

Rusizacijom se i pogrešnim nazivima tih jezikoslovaca hrvatski jezik ipak nije mogao raspliniti. I dalje se predavao na ilirskim zavodima po Italiji. Ti su zavodi, kaže autor, prava sveučilišta. Na njima su učili i proučavali hrvatski jezik i Hrvati i stranci, od kojih su neki postali pravi jezikoslovci. Među njima su i poznati Jakov Mikalja i Ardelio Della Bella. Oni su zadužili hrvatsko jezikoslovlje svojim rječnicima. Učenje je i proučavanje hrvatskoga jezika bilo raširenije nego danas. U 18. stoljeću preuzele su tu ulogu i »ilirске akademije« koje su nicale duž jadranske obale — u Dubrovniku, Splitu, Zadru, Istri, pa i u Rimu. Zahvaljujući njima hrvatski je jezik postupno prerastao u moderan jezik.

Unatoč svemu, pape su — zaključuje Kراسić — svojom jezičnom politikom omogućili da hrvatski jezik postane jedinstven. Poticali su književno i znanstveno stvaralaštvo te održavali svijest o jedinstvu hrvatskoga naroda. Time su utjecali na njegovo ujedinjavanje — tri stoljeća prije nego se on sam za to izborio. Slažemo se s autorom da je bez jedinstvene vjere, jedinstvene pismenosti i jedinstvenoga jezika teško govoriti o političkome jedinstvu. Katolička je crkva rekla da svetojeronimske ustanove u Rimu pripadaju Iliriku. Pod tim se imenom kriju Dalmacija, Bosna i Hercegovina, Slavonija i uža Hrvatska. Time je definiran hrvatski etnički i kulturni prostor. To govori da su već u 17. stoljeću postojali pojmovi političkoga i jezičnoga jedinstva. Bio je to, kaže autor, temeljac budućemu kulturnom i nacionalnom jedinstvu. Sve to treba zahvaliti Petrovim nasljednicima, prije svega Sikstu V. Nije ga pretjerano zvati, kaže autor, »ocem« hrvatskoga jedinstva.

Nije nevažna ni uloga stranaca u stvaranju kulture, a posebno u stvaranju jedinstvenoga jezika. Pritom se misli osobito na Talijane. Posebno treba spomenuti isusovca Giulia Ponzonia i njegova zadarskog kolegu Ottaviana Garzadoria. Garzadori si je postavio zadatak da pronađe stare glagoljske rukopise. I pronalazio ih je. O tome bi, kaže autor, trebalo govoriti više. Animator je i koordinator svih izdavačkih pothvata u Rimu bio tajnik Zbora za širenje vjere Francesco Ingoli. Ti su stranci učinili sve da se izda Kašićev prijevod Biblije, a neki su biskupi hrvatske krvi, čuli smo, bili za to da se to ne učini. I, nažalost, uspjeli su.

Autor zaključuje da je jezična bilanca 16. i 17. stoljeća zasigurno pozitivna. U tome je razdoblju tiskano mnogo više knjiga na hrvatskome jeziku nego od pronalaska tiska dotad. Pridavala se velika važnost proučavanju zakonitosti hrvatskoga jezika. Izabrano je štokavsko narječje kao temelj jedinstvenoga hrvatskog jezika. Izrađeni su brojni rječnici i gramatike. Raspravljalo se i o pravopisu. Zacrtan je smjer kojim je trebalo nastaviti da stečevine budu prihvaćene kao elementi jedinstvenoga hrvatskoga književnog jezika.

Sve je to — kako zaključuje Krasić — počelo u Rimu u 17. stoljeću, a u 19. stoljeću nastavio reformator hrvatskoga jezika Ljudevit Gaj, kajkavac iz Krapine.

Josip Silić